

Robert Hasselbusch

Muzeum Niepodległości w Warszawie

O „Medycynie za drutami” – relacja z konferencji naukowej w Krakowie

W dniach 7–8 maja 2019 roku odbyła się w Krakowie międzynarodowa konferencja naukowa zatytułowana „Medical Review Auschwitz: Medicine Behind the Barbed Wire” (Przegląd Lekarski Oświęcim: Medycyna za drutami). Była to druga odsłona wydarzenia, które zostało zapoczątkowane w roku ubiegłym. Tematyka dotyczyła historii medycyny w czasie II wojny światowej. W zamyśle organizatorów konferencja miała służyć edukacji o tym, co wydarzyło się w kontekście medycznym w niemieckich, nazistowskich obozach koncentracyjnych i innych miejscach kaźni.

W latach 1939–1944 jednym z ośrodków okupacyjnego systemu terroru był Pawiak, który funkcjonował jako więzienie gestapo w Warszawie. Ważnym i ciekawym aspektem dziejów pawiackiego kompleksu w omawianym okresie była działalność więziennego sanitariatu. Tworzył go polski personel medyczny, złożony zarówno z więźniów, jak i osób z zewnątrz, który usiłował ratować osadzonych. W warunkach pawiackich służba tych ludzi polegała na pomaganiu, zarówno w myśl przysięgi Hipokratesa, jak i w związku z zadaniami żołnierzy podziemia. Ich heroiczna postawa stanowi zagadnienie, które jest w rozmaity sposób rozpowszechniane i popularyzowane w ramach działalności edukacyjno-naukowej Muzeum Więzienia Pawiak – oddziału Muzeum Niepodległości w Warszawie¹. Temat więziennego sani-

---

¹ Fragment ekspozycji stałej w Muzeum Więzienia Pawiak upamiętnia członków sanitariatu więziennego, a zagadnienie to jest zazwyczaj obecne w trakcie oprowadzania gości indywidualnych i grup zorganizowanych po muzealnej placówce. Ponadto w przeszłości wskazana tematyka była przedmiotem publikacji pt. *Taniec wśród mieczów. Polski personel medyczny na Pawiaku w okresie okupacji niemieckiej*

tariatu wiąże się z problematyką krakowskiej konferencji, co było asumptem do naszego udziału w wydarzeniu. Niestety, autor niniejszej relacji mógł być obecny w gronie słuchaczy jedynie pierwszego dnia spotkania, dlatego sprawozdanie ma charakter ograniczony do wskazanych ram czasowych.

Tytuł krakowskiej konferencji nawiązywał do czasopisma „Przegląd Lekarski – Oświęcim”, które ukazywało się w latach 1961–1991. Na jego łamach pojawiały się między innymi artykuły naukowe oraz relacje świadków historii traktujące zarówno o bohaterskich czynach więźniów pełniących funkcje medyczne, jak i o zbrodniach medycyny nazistowskiej. Nawiązanie wynikało nie tylko z podobieństwa poruszanej tematyki, ale również z faktu, że konferencja jest częścią szerszego projektu o nazwie „Medical Review Auschwitz”, mającego na celu popularyzację zawartości wspomnianego czasopisma poprzez jego przetłumaczenie na język angielski i umieszczenie w Internecie².

1939–1944, wystawy czasowej pod tym samym tytułem oraz towarzyszącego jej katalogu pt. *Lekarze Pawiaka*. Wymienione projekty zostały zrealizowane przez Muzeum Więzienia Pawiak – oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie w 2015 roku. O zainteresowaniu tym zagadnieniem może świadczyć fakt, że wspomniana wystawa była prezentowana nie tylko w macierzystej placówce, ale również na przykład w Muzeum Armii Krajowej w Krakowie czy Muzeum Stutthof w Sztutowie. Warto nadmienić, że zagadnienia związane z funkcjonowaniem pawiackiego sanitariatu więziennego były z naszym udziałem przedstawiane także na konferencjach w kraju i zagranicą. W 2017 roku miały miejsce wystąpienia w Hamburgu, pt. *Prevention of typhus epidemic in Pawiak prison 1939–1944 – Zapobieganie epidemii tyfusu w więzieniu na Pawiaku 1939–1944*, oraz w Sztutowie, zatytułowane *Lekarze gestapo na Pawiaku*. (Więcej na temat konferencji w Hamburgu patrz: R. Hasselbusch, *Historia medycyny na konferencji w Hamburgu (12–14 lipca 2017 roku)*, „Niepodległość i Pamięć” 2017, nr 4 [60]) Na początku bieżącego roku zaznaczyliśmy nasze edukacyjno-naukowe zainteresowanie tematyką personelu medycznego na Pawiaku udziałem w konferencji pt. „Kobiety w medycynie: w stulecie odzyskania niepodległości 1918–2018”. Wydarzenie odbyło się na Uczelni Łazarskiego, a w jego ramach miała miejsce prelekcja pt. *Opieka nad dziećmi i „małolatkami” w szpitalu kobiecym na Pawiaku*. Obecność tematyki i realizacja projektów z zakresu historii medycyny to efekt udanej współpracy naszej placówki muzealnej ze środowiskiem medycznym, m.in. Główną Biblioteką Lekarską, Okręgową Izbą Lekarską w Warszawie oraz dr Marią Ciesielską z Wydziału Lekarskiego Uczelni Łazarskiego w Warszawie.

² Informacje o projekcie „Medical Review Auschwitz” zaczerpnięte z programu konferencji. Więcej wiadomości o tym przedsięwzięciu, samym czasopiśmie oraz zawartość poszczególnych numerów znajduje się na stronie internetowej: <https://www.mp.pl/auschwitz/auschwitz/172694,about> [dostęp: 22.05.2019].

Na zdjęciu fragment wystawy stałej „Pawiacki dzień 1939–1944” w Muzeum Więzienia Pawiak, który jest poświęcony polskiemu personelowi medycznemu

Pierwszego dnia konferencji miało miejsce dwanaście wystąpień, które odbyły się w trzech sesjach. Wśród prelegentów byli naukowcy z Polski, Izraela i Stanów Zjednoczonych. Referaty wygłaszano w językach polskim i angielskim, a słuchacze mieli możliwość skorzystania z tłumaczenia simultaneousnego. Poniżej zestawienie poszczególnych prelekcji sporządzone na podstawie programu otrzymanego od organizatorów:

**Konferencja „Medical Review Auschwitz: Medicine Behind the Barbed Wire”,
Kraków, wystąpienia 7 maja 2019 roku**

Tytuł wystąpienia	Imię i nazwisko prelegenta oraz afiliacja
Sesja I	
The Holocaust as a critical point in the development of medical and research ethics? (Holokaust jako krytyczny punkt w rozwoju etyki medycznej i badawczej?)	dr Stacy Gallin, Maimonides Institute for Medicine, Ethics and the Holocaust (Instytut Majmonidesa ds. Medycyny, Etyki i Holokaustu)
Medicine and morality under the Nazis (Medycyna i moralność pod rządami nazistów)	dr Tessa Chelouche, Department of Bioethics and the Holocaust, UNESCO Chair in Bioethics (Wydział Bioetyki i Holokaustu, Katedra UNESCO w Bioetyce)
Motivations of Nazi doctors and whether these motivations have modern day relevance (Motywacje lekarzy nazistowskich i czy mają one współcześnie znaczenie)	prof. Susan Miller, Houston Methodist Research Institute (Instytut Badawczy Metodystów w Houston)

Robert Hasselbusch

Teaching medical students about the history of doctors' involvement in the Holocaust: opportunities and challenges (Nauczanie studentów medycyny o historii lekarzy zaangażowanych w Holokaust: możliwości i wyzwania)	prof. Matthew Wynia, University of Colorado (Uniwersytet Kolorado)
Sesja II	
“The corpses are still walking ...”: a discussion about the case of German SS doctor Johann Paul Kremer („Zwłoki wciąż chodzą...”: dyskusja o sprawie niemieckiego lekarza SS Johanna Paula Kremera)	dr Maria Ciesielska, UNESCO Chair in Bioethics (Katedra UNESCO w Bioetyce), Uniwersytet Łazarskiego
A doctor from Auschwitz called Mephisto (Lekarz z Auschwitz nazywany Mefisto)	Helena Kubica, Miejsce Pamięci i Muzeum Auschwitz-Birkenau
Doctor Stefania Perzanowska: the founder of the women's camp hospital in KL Lublin (Doktor Stefania Perzanowska: założycielka kobiecego szpitala obozowego w KL Lublin)	Marta Grudzińska, Państwowe Muzeum na Majdanku
Moral and ethical dilemmas faced by physicians who were Auschwitz prisoners: Stefan Budziaszek, Krankenbauältester of Buna-Monowitz prisoners' hospital (Dylematy moralne i etyczne lekarzy będących więźniami Auschwitz: Stefan Budziaszek, Krankenbauältester szpitala dla więźniów w Buna-Monowitz)	prof. Bogdan Musiał, Instytut Pamięci Narodowej
Sesja III	
Professor Antoni Kępiński on the concentration camp syndrome (Profesor Antoni Kępiński o syndromie obozu koncentracyjnego)	prof. Zdzisław Jan Ryn, Uniwersytet Jagielloński
Long-term psychosomatic impact in Holocaust offspring (Długotrwały wpływ psychosomatyczny na potomstwo ofiar Holokaustu)	prof. Jacques Barth, University of Southern California (Uniwersytet Południowej Kalifornii)
Resilience and the role of the doctor: the Auschwitz experience (Odporność i rola lekarza: doświadczenie Auschwitz)	prof. Rael Strous, Tel Aviv University (Uniwersytet w Tel Awiwie)
Professor Julian Aleksandrowicz, physician of the hospital in the Kraków Ghetto, initiator of the Righteous Among the Nations Medal (Profesor Julian Aleksandrowicz, lekarz szpitala w getcie krakowskim, inicjator Medalu Sprawiedliwy wśród Narodów Świata)	prof. Aleksander Skotnicki, Uniwersytet Jagielloński

Poszczególne sesje można scharakteryzować ze względu na poruszoną w ich trakcie tematykę. Konferencję zapoczątkowała część, podczas której między innymi omawiano zagadnienia współczesnej etyki medycznej i nauczania medycyny w świetle zbrodni popełnionych w czasie Holokaustu. Mogliśmy się dowiedzieć jak tragiczne wydarzenia z okresu II wojny światowej wpłynęły na rozwój uniwersalnych norm moralnych i prawnych dotyczących prowadzenia badań z udziałem ludzi, na przykład na ustanowienie tzw. kodeksu norymberskiego. Omówiono doświadczenia związane z organizacją zajęć dydaktycznych poświęconych Zagładzie wśród przyszłych absolwentów studiów medycznych. Ponadto w tej części wystąpienia prelegentów dotyczyły także *stricte* medycyny nazistowskiej i motywacji reprezentujących ją lekarzy. Między innymi zostały przedstawione założenia oraz znaczenie tzw. higieny rasowej w Trzeciej Rzeszy. Ponadto poruszono kwestię wpływu ideologii nazistowskiej na kształcenie lekarzy i ich późniejsze postępowanie.

Podczas drugiej sesji zebrani mogli poznać szczegółowe biografie czterech osób – dwóch więźniów i dwóch esesmanów, których losy wiążą się z historią obozów koncentracyjnych. Jedno z wystąpień było poświęcone dr Stefanii Perzanowskiej, lekarce-więźniarce w KL Lublin/Majdanek. Kobieta ta od pierwszych chwil osadzenia niosła chorym pomoc medyczną, przykładowo wystarała się o zorganizowanie szpitala obozowego i przyuczała współwięźniarki do pełnienia w nim funkcji sanitariuszek i pielęgniarek. W organizację rewiru w podoboże KL Auschwitz w Monowitz zaangażowany był lekarz-więzień Stefan Budziaszek. Kolejna prelekcja przybliżyła między innymi jego życiorys, charakterystykę wspomnianego podobożu oraz okoliczności powstania w nim szpitala obozowego. Mogliśmy się dowiedzieć jak działania Budziaszka przyczyniły się do lepszego funkcjonowania i poprawy wyposażenia rewiru oraz zmniejszenia śmiertelności wśród więźniów. Ponadto poruszono kwestię dylematów, przed którymi byli postawieni osadzeni pełniący funkcje medyczne w obozie.

Referaty o lekarzach SS dotyczyły prof. Johanna Paula Kremera i dr. Josefa Mengele. Obaj w KL Auschwitz między innymi prowadzili „badania”. Pierwszy z wymienionych zajmował się chorobą głodową. Spośród więźniów przeznaczonych do uśmiercenia, „rezerwował” sobie określonych, aby móc ze zwłok pobrać narządy wewnętrzne do analizy. Po wojnie Kremer przebywał 10 lat w więzieniu na mocy wyroku Najwyższego Trybunału Narodowego w Krakowie. Drugi z kolei, „Mefisto”, jak nazywał go zwierzchnik – inny lekarz SS, stał się swoistym symbolem zbrodni-

czej medycyny nazistowskiej. Interesował się przede wszystkim genetyką. Do swoich strasznych doświadczeń wybierał między innymi dzieci, bliźnięta. Mengele po wojnie uciekł i się ukrywał. Pozostawił po sobie, jak mogliśmy się dowiedzieć, spuściznę pisarską z tego okresu. Wynika z niej, że do końca życia nie miał wyrzutów sumienia i towarzyszyły mu obawy związane z ewentualnym wykryciem.

Prelekcje ostatniej części dotyczyły między innymi oddziaływania doświadczeń związanych z Holocaustem i uwięzieniem w obozie koncentracyjnym na powojenne życie ocalałych. Z jednej strony poruszono zagadnienia, takie jak zmiana osobowości czy trauma, będące pokłosiem pobytu w kacecie. Z drugiej omówiono jak przeżycia obozowe mogły wpływać na następne pokolenie, potomstwo tych, którzy przeżyli. Przedstawiono również postać prof. Juliana Aleksandrowicza, żołnierza Wojny Obronnej 1939 roku, więźnia getta krakowskiego oraz uczestnika konspiracji w szeregach Armii Krajowej. Po wojnie ten krakowski lekarz zaangażował się w utworzenie Medalu Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, między innymi wysłał list w tej sprawie do premiera Izraela Dawida Ben Guriona.

Powyższa relacja charakteryzuje jedynie fragmentarycznie, w bardzo ogólnym zarysie poszczególne wystąpienia. W całości są one dostępne w formie audiowizualnej na stronie internetowej organizatora³. Zakres tematyczny krakowskiego wydarzenia mógł stanowić swego rodzaju namiastkę tego, z czym czytelnik może zetknąć się na łamach czasopisma „Przegląd Lekarski – Oświęcim”. W tym kontekście konferencja stanowiła dobrą sposobność do rozpropagowania istnienia wspomnianego tytułu, jego dostępności w Internecie oraz projektu opracowania w przyszłości wersji anglojęzycznej. Ten ostatni aspekt, co warto podkreślić, jawi się jako pomysł ciekawy. Pozwoli on szerszemu gronu odbiorców zapoznać się, nie tylko z historią medycyny, ale także z losami Polski i jej obywateli pod okupacją niemiecką w czasie II wojny światowej oraz z polską historiografią traktującą o tym okresie.

Robert Hasselbusch

---

³ Adres internetowy: <https://www.mp.pl/auschwitz/conference/past-edition/edition-2019/presentations2019.html> [dostęp: 09.07.2019].